

Катерина Бориченко, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Kateryna Borychenko, PhD in Law

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

CONCEPT AND TYPES OF INTERNATIONAL STANDARDS OF THE RIGHT TO SOCIAL PROTECTION

The article is devoted to the definition of the concept and description of the types of international standards of the right to social protection. On the basis of the study of the scientific points of view regarding the definition of the concept of international standards of human rights and international social standards, the author's definition of the concept of "international standards of law for social protection" was formulated. The author understands it as a complex of norms enshrined in international acts, which, as a result of their legalization in the national law of the state, become mandatory for implementation or are applied voluntarily and determine the minimum necessary or desirable content and/or the measure of the right, which implementation satisfies the interest in obtaining specific types of social protection in order to prevent, overcome and/or mitigate the adverse effects of social risks and adapt the person to new living conditions.

Keywords: the right to social protection, international standards of human rights, international standards of the right to social protection, types of social protection, social risk.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової спільноти проблема захисту прав і свобод людини стала домінуючою. В умовах складних економічних та політичних перетворень, які відбуваються в Україні, ефективне забезпечення права на соціальний захист має чи не найбільше значення для нормального функціонування держави. Очевидно, що саме держава повинна створити належні умови для функціонування ефективної системи соціального захисту населення, що неможливо без дотримання міжнародних стандартів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дотримання міжнародних стандартів права на соціальний захист в Україні були предметом наукових досліджень таких вчених, як: Н.Б. Болотіна, А.О. Гудзь, О.С. Кайтанський, В.Л. Костюк, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, О.М. Руднева, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, Н.М. Швець, М.М. Шумило, А.М. Юшко та ін. У той же час, наукові праці названих та багатьох інших представників науки права соціального забезпечення, у своїй більшості, стосувались визначення ступеню відповідності змісту міжнародних стандартів права на соціальний захист положень нормативно-правових актів України, без присвячення достатньої уваги питанням понятійно-категоріального апарату.

У зв'язку з цим **метою даної статті** є формулювання авторського визначення поняття «міжнародні стандарти права на соціальний захист» та на основі дослідження змісту відповідних міжнародно-правових актів виокремлення підстав їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Стандарт – це типовий зразок, якому повинно відповідати щось за розмірами, формою, якістю; єдина форма організації, проведення чого-небудь; те, що не має нічого оригінального, своєрідного; шаблон, трафарет¹. У своєму етимологічному та онтологічному значенні стандарт (англ. – норма, зразок, модель; франц. букв. – твердо стояти) – документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального рівня

¹ Гринчишин, Д.Г. (ред.) (1988). *Краткий толковый словарь украинского языка: более 6750 слов*. Киев: Радянська школа, 274.

впорядкованості у певній галузі¹. О.М. Руднева вказує на те, що саме у міжнародних стандартах відображається якісний рівень розвитку правових цінностей, досягнутий світовою цивілізацією та нерозривно пов'язаний із правовою культурою людства².

Надаючи визначення міжнародних стандартів прав людини А.П. Мовчан характеризує їх як норми сучасного міжнародного права, що передбачають такі загальнодемократичні вимоги та зобов'язання держави щодо визнання, дотримання та захисту прав людини, які вони повинні втілювати та конкретизувати у своїх системах з урахуванням особливостей свого суспільного ладу, національного розвитку тощо³.

Майже дослівно визначає міжнародні стандарти прав людини І.С. Захаренко, яка зазначає, що ними є система міжнародно-правових норм, що встановлює права людини і громадянина, визначає конкретні зобов'язання держав щодо їх забезпечення, які вони мають закріпити у своїх правових системах з урахуванням особливостей суспільного ладу та національного розвитку⁴.

На думку О.І. Вінгловської, міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми (звичаєві та договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особистості шляхом: 1) визначення переліку прав та свобод, що підлягають загальному дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов'язку держав дотримуватись цих прав і свобод; 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб⁵.

Схожої точки зору щодо визначення поняття міжнародних стандартів прав людини дотримується Т.М. Слінько, на думку якої, це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватись цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження⁶.

У цілому запропоновані визначення міжнародних стандартів прав людини є досить змістовним, але, на нашу думку, не можна погодитись із твердженням О.І. Вінгловської та Т.М. Слінько щодо встановлення всіма міжнародними актами меж звуження прав людини, так як досить часто ними передбачена лише можливість обмеження закріпленого обсягу прав законодавством конкретної держави⁷. Прикладом може слугувати Конвенція ООН про права дитини 1989 року, де у ч. 2 ст. 6 передбачається, що держави-учасниці забезпечують виживання і здоровий розвиток дитини у максимально можливій мірі. Тобто у документі не закріплено чіткого мінімального переліку заходів, які повинна вживати держава для забезпечення дитині первинного права на життя, вони визначаються з огляду на національні можливості.

Дещо уточнене визначення поняття міжнародних стандартів прав людини сформульоване в наукових працях П.М. Рабіновича, який у його зміст включив майже всі ключові ознаки даної правової категорії. Так, на думку вченого, міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або

¹ Шемшученко, Ю.С. (відп. ред.) (2003). *Юридична енциклопедія: В 6 томах*. Київ: Українська енциклопедія, 5, 614.

² Руднева, О.М. (2011). *Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 13.

³ Мовчан, А.П. (1989). Основные принципы международного права. Принципы всеобщего уважения прав человека и основных свобод. *Курс международного права. В 7 томах*. Москва: Наука, 2, 184.

⁴ Захаренко, И.С. (2005). *Международные стандарты прав человека и гражданина и современное российское законодательство: конституционно-правовой аспект*: автореферат диссертации на получение научной степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет, 7.

⁵ Вінгловська, О.І. (2000). *Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 7.

⁶ Слінько, Т.М. (2018). Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія*: збірник наукових статей, Харків, 31.

⁷ Гончаренко, О. (2012). Поняття міжнародних стандартів прав дитини: теоретичний аспект. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 3 (12), 19.

бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру¹.

Різновидом міжнародних стандартів прав людини є міжнародні стандарти права на соціальний захист, які М.М. Шумило пропонує також називати «міжнародні стандарти у сфері соціального захисту» та визначає як соціальний мінімум, що встановлюється міжнародними нормативно-правовими актами, який є обов'язковим для країн-підписантів та дає можливість непрацездатним особам реалізувати свої права та свободи у повному обсязі на рівні з працездатними².

А.М. Юшко та Н.М. Швець пропонують міжнародні стандарти права на соціальний захист визначати в якості комплексу норм, який закріплений в міжнародно-правових актах, що визначають гідні умови життєдіяльності людей, забезпечують розвиток особи та соціальну захищеність. Ці стандарти, як відзначають вчені, мають бути сприйняті законодавством кожної держави шляхом підписання та ратифікації міжнародних договорів, а надалі повинні бути розвинені та пристосовані до наявних у цій країні умов³.

Схожої точки зору дотримується також С.І. Запара, яка наголошує, що міжнародний соціальний стандарт – це впорядкована система універсальних міжнародних норм та принципів, розроблених на основі взаємних угод між державами щодо питань, пов'язаних зі створенням економічного, політичного, соціального, культурного і правового середовища, яке б дозволило людям досягати соціального розвитку⁴.

У цілому запропоновані науковцями визначення міжнародних стандартів соціального захисту містять ключові ознаки даної категорії, які дозволяють її виокремити серед інших схожих правових понять, у той же час, на нашу думку, запропоновані А.М. Юшко, Н.М. Швець та С.І. Запарою дефініції є все ж таки надто абстрактними, оскільки у глобальному розумінні всі міжнародні стандарти прав людини спрямовані на забезпечення соціального розвитку людини, що неможливе у середовищі обмеження прав та свобод особистості.

Не менш абстрактне визначення міжнародних стандартів у сфері соціального захисту пропонує Г.С. Лаптев, який зазначає, що ними є модельні правові засоби, використовуючи які держави при взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного правопорядків встановлюють та реалізують узгоджені вимоги до сучасних систем соціального забезпечення⁵. У той же час, науковець досить влучно зазначає, що відповідні міжнародні стандарти закріплюють саме сучасні вимоги до систем соціального захисту (тобто сформовані шляхом еволюційного розвитку), які можуть бути досягнуті виключно при взаємодії міжнародного співтовариства з національним механізмом держави.

Максимально намагався врахувати специфіку галузевих міжнародних стандартів Б.І. Сташків, який зазначає, що міжнародні стандарти права на соціальний захист – це передбачені міжнародними актами параметри надання особам окремих видів соціального захисту, що мають для держави рекомендаційний або обов'язковий характер і реалізуються через національне законодавство. Ці параметри містять: 1) соціальний ризик, при настанні якого надається відповідний вид соціального захисту (сфера застосування); 2) коло осіб, які підлягають захисту (отримувачі соціального захисту); 3) умови отримання права на відповідний вид соціального захисту; 4) типи соціальної допомоги (грошові виплати, натуральна допомога); 5) метод нарахування періодичних грошових виплат (грошові допомоги, пов'язані із заробітком або фіксована допомога, яка виплачується з урахуванням матеріального стану); 6) період дії права на отримання допомоги (строк, упродовж якого

¹ Рабінович, П.М. (2016). Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*, 1, 24.

² Шумило, М.М. (2012). Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*, 3 (43), 244.

³ Жернаков, В.В. (ред.) (2013). *Міжнародні соціальні стандарти: навчальний посібник*. Харків: НУ «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 48.

⁴ Запара, С.І. (2011). До питання про сутність міжнародного соціального стандарту. *Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення*. Харків: Кросроуд, 540.

⁵ Лаптев, Г.С. (2011). *Международные стандарты социального обеспечения: диссертация на получение научной степени кандидата юридических наук*. Омск: Уральская государственная юридическая академия, 185.

здійснюються періодичні виплати); 7) період очікування (строк, з якого починається виплата, наприклад, з безробіття)¹.

У той же час, підхід Б.І. Сташківа до визначення досліджуваної категорії є дещо спірним, оскільки зосереджується виключно на включенні до змісту міжнародних стандартів у сфері соціального захисту визначених на міжнародному рівні норм здійснення грошових виплат, а також містить вказівку на те, що відповідні стандарти реалізуються через національне законодавство. Міжнародні ж стандарти права на соціальний захист є більш багатогранними та визначають як зміст самого права, так і окремих його складових – прав у сфері соціального забезпечення, що пов'язані з отриманням різноманітних видів соціального захисту, перелік яких не вичерпується виключно грошовими виплатами. Крім того, окремі міжнародні акти, що містять стандарти права на соціальний захист, не потребують ратифікації, можуть не включатися у зміст національних нормативно-правових актів, проте застосовуватися у механізмі забезпечення права на соціальний захист.

Варто відзначити, що для розуміння природи й особливостей міжнародних стандартів прав людини, а отже й права на соціальний захист, важливе значення має прийнята 4 грудня 1966 року Резолюція Генеральної Асамблеї ООН встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини №41/120. У цьому акті зазначено, що при прийнятті міжнародних документів, які фіксують стандарти прав людини, їх положення повинні узгоджуватись з існуючим зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини; вони повинні мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності й цінності; бути достатньо чіткими, слугувати джерелом прав та обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню; передбачати, якщо це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, у тому числі системи подання доповідей; користуватись широкою міжнародною підтримкою.

Крім того, однією з ознак міжнародних стандартів права на соціальний захист є їх множинність, наслідком якої є закріплення відповідних стандартів значною кількістю міжнародно-правових актів. У зв'язку з цим, варто констатувати велике значення систематизації міжнародних стандартів досліджуваного виду, оскільки саме вона дає можливість досягнути усе розмаїття даного правового феномена.

Варто зазначити, що питання систематизації міжнародних стандартів прав людини як у загальній теорії права, так і в рамках окремих його галузей, є одним з найпоширеніших предметів наукових досліджень.

Засобом систематизації міжнародних стандартів права на соціальний захист є їх класифікація, основне завдання якої – поєднання різних видів відповідних норм міжнародного права, що можуть визначати різні за змістом зобов'язання держави у сфері соціального захисту, виявлення таких відмінностей та створення єдиної та чіткої системи стандартів досліджуваного виду.

Таким чином, систематизація міжнародних стандартів права на соціальний захист шляхом проведення їх класифікації дозволить здійснити якісне та детальне їх дослідження, ефективну оцінку рівня відповідності їм національного законодавства у сфері соціального захисту населення.

Поряд із теоретичним виділення критеріїв класифікації міжнародних стандартів права на соціальний захист має практичне значення, що полягає у сприянні дієвій імплементації відповідних стандартів у національне законодавство з метою створення ефективного та якісного механізму утвердження права на соціальний захист в Україні. У свою чергу, втілення міжнародних стандартів у національну юридичну практику та їх дотримання забезпечить уникнення можливості накладення на Україну відповідних санкцій, зміцнить позиції держави на міжнародній арені.

Відомо, що всі міжнародно-правові акти, а, отже, і ті, які закріплюють стандарти права на соціальний захист, класифікуються за сферою дії на універсальні, регіональні та партикулярні (двохсторонні)². До універсальних норм міжнародного права можна віднести акти Організації об'єднаних націй та Міжнародної організації праці, до регіональних – акти, які чинні тільки в межах конкретного регіону (Латинської Америки, Європи, Азії, Африки). Партикулярні міжнародні стандарти у сфері соціального захисту закріплені двосторонніми міжнародно-правовими договорами, на підставі яких сторони беруть на себе певні зобов'язання у цій сфері.

¹ Сташків, Б.І. (2011). *Гарантії права на соціальне забезпечення: навчальне видання*. Чернівці: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 100.

² Баймуратов, М.О. (2008). *Міжнародне публічне право*. Харків: Одиссей, 319.

Близьким за змістом критерієм класифікації міжнародних стандартів права на соціальний захист є виділення груп відповідних міжнародних норм залежно від суб'єкта їх встановлення. Так, Генеральною Асамблеєю ООН прийняті Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про статус біженців 1951 року, Декларація прав дитини 1959 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Декларація про права розумово відсталих осіб 1971 року, Конвенція про права дитини 1989 року, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей 1990 року, Конвенція про права осіб з інвалідністю 2000 року і т.д.

Стандарти права на соціальний захист закріплені також низкою конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці. Хоча, на жаль, лише деякі з актів МОП у соціальній сфері ратифіковані Україною, все ж всі вони мають концептуальне значення для майбутнього розвитку законодавства у сфері соціального захисту. До таких документів можна віднести: Конвенцію МОП №102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 року, Конвенцію МОП №117 основні цілі та норми соціальної політики 1962 року, Конвенцію МОП №118 про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення 1962 року, Конвенцію МОП №121 про допомоги у випадках виробничого травматизму 1964 року, Конвенцію МОП №128 про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника 1967 року, Конвенцію МОП №130 про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби 1969 року та Рекомендацію до неї, Конвенцію МОП №157 про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення 1982 року та деякі інші.

Географічно Україна є частиною Європи, що зумовлює важливе значення регіональних актів, прийнятих у рамках Ради Європи, Європейського Союзу (далі – ЄС), у формуванні європейських (регіональних) стандартів у сфері соціального захисту, встановлених, перш за все, Конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, а також Європейською соціальною хартією (підписаною 18 жовтня 1961 року) і Європейською соціальною хартією (переглянутою) (підписаною 3 травня 1996 року), прийнятими Радою Європи для захисту соціальних і економічних прав людини. До цієї категорії міжнародних актів також можна віднести Європейську конвенцію про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ETS №14) 1953 року, Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 року (переглянутий у 1990 році), Хартію Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 року, Хартію основних прав Європейського Союзу 2000 року, Директиву №2000/43/ЄС Ради ЄС, що імплементує принцип рівного ставлення до людей, незалежно від їх расового чи етнічного походження 2000 року, Директиву Ради ЄС про дискримінацію у сфері зайнятості 2000 року, Малагську декларацію про заходи по досягненню прогресу у галузі повноправної участі інвалідів у житті громадянського суспільства 2003 року, Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянуту) 2011 року, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS №210) 2011 року (далі – Стамбульська конвенція) і т.д. Особливе місце у механізмі закріплення європейських стандартів права на соціальний захист займають рішення Європейського суду з прав людини.

Для всебічного розвитку співробітництва в галузі трудової діяльності і соціального захисту громадян, які працюють за межами кордонів України та інших держав, урядом було укладено також низку двосторонніх угод (з Республікою Болгарія, Королівством Іспанія, Латвійською Республікою, Республікою Чехія та ін.), які визначають порядок здійснення соціального захисту працівників-мігрантів та членів їх сімей.

Залежно від юридичної сили відповідних міжнародних актів, що закріплюють стандарти досліджуваного виду, вони поділяються на:

- обов'язкові до застосування державами-учасниками відповідної організації без ратифікації (Загальна декларація прав людини 1948 року, рішення Європейського суду з прав людини);
- обов'язкові до застосування при ратифікації (Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року);
- ті, що не підлягають ратифікації, але бажані для застосування (Рекомендація МОП № 134 щодо медичної допомоги та допомоги у випадку хвороби 1969 року)¹.

¹ Тучкова, Э.Г. (ред.) (2017). *Проблемы общей части права социального обеспечения*: монография. Москва: Проспект, 190-191.

На доцільності класифікації міжнародних стандартів прав людини залежно від їх змісту наполягають автори навчального посібника «Міжнародні соціальні стандарти»¹, які виділяють стандарти у сфері освіти, праці, соціального забезпечення. На нашу думку, видається спірною позиція науковців щодо виокремлення конкретних груп міжнародних соціальних стандартів, тим не менше, в рамках даного дослідження запропонований А.М. Юшко та Н.М. Швець критерій класифікації може бути застосований для систематизації міжнародних стандартів права на соціальний захист.

Таким чином, залежно від змісту міжнародні стандарти права на соціальний захист можуть бути поділені на відповідні норми, що визначають мінімально необхідні або бажані зобов'язання держави щодо визначення змісту і/або обсягу:

- права на соціальний захист в цілому;
- права на медичну допомогу;
- права на грошові виплати;
- права на соціальне обслуговування;
- права на натуральну допомогу.

У той же час, найбільш поширеним критерієм класифікації міжнародних стандартів у сфері соціального захисту є суб'єктний, на підставі якого всі міжнародні норми відповідного змісту поділяються на загальні, що визначають стандарти права на соціальний захист без врахування будь-яких особливостей соціального ризику чи особистості уповноваженої особи, та спеціальні, які є більш конкретизованими, персоніфікованими та, як правило, закріплюють дещо вищий рівень гарантій досліджуваного права у порівнянні з загальними. Спеціальними міжнародними стандартами у сфері соціального захисту визначаються зобов'язання держав у сфері забезпечення права на соціальний захист дітей, вагітних жінок та породіль, сімей з дітьми, дітей-сиріт, осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю), розумово відсталих осіб, ВІЛ-інфікованих осіб, осіб, що постраждали від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, непрацевдатних утриманців померлого годувальника, осіб похилого віку, безробітних і т.д.

При дослідженні міжнародно-правових актів, що закріплюють спеціальні стандарти права на соціальний захист, встановлено, що при їх формулюванні застосовуються два критерії: особистісний та критерій соціального ризику, настання якого зумовлює потребу в отриманні відповідних заходів соціального захисту. При цьому, на нашу думку, варто наголосити, що відповідні критерії невіддільні один від одного та застосовуються комплексно, у поєднанні один з одним, що пов'язано з суспільною природою соціальних ризиків та можливістю окремих з них настати у житті виключно конкретної групи людей.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що міжнародні стандарти права на соціальний захист – це комплекс норм, закріплених у міжнародних актах, які внаслідок їх легалізації у внутрішньому законодавстві держави стають обов'язковими для реалізації або застосовуються добровільно та визначають мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг права на соціальний захист, зумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо його реалізації, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру.

Міжнародні стандарти права на соціальний захист можуть бути класифіковані: за сферою їх поширення – на універсальні, регіональні та партикулярні; залежно від суб'єкта встановлення – на ті, що приймаються інституціями ООН, МОП, Ради Європи, Європейського Союзу і т.д.; залежно від юридичної сили – на обов'язкові для застосування без ратифікації, обов'язкові для застосування за умови ратифікації, ті, що мають рекомендаційний характер, не підлягають ратифікації та бажані для застосування; залежно від змісту – на ті, що визначають стандарти права на соціальний захист в цілому, права на медичну допомогу, на грошові виплати, на соціальне обслуговування та натуральну допомогу; залежно від суб'єкта, право на соціальний захист якого підлягає стандартизації, – на загальні та спеціальні.

¹ Жернаков, В.В. (ред.) (2013). *Міжнародні соціальні стандарти*: навчальний посібник. Харків: НУ «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 23.

References:

1. Baymuratov, M.O. (2008). *Mizhnarodne publichne pravo* [International Public Law]. Kharkiv: Odyssey. [in Ukrainian].
2. Vinhlovska, O.I. (2000). *Implementatsiya mizhnarodnykh standartiv prav dytyny v natsionalnomu zakonodavstvi Ukrainy*: avtoreferat dysertatsiyi na здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук [Implementation of international standards of the rights of the child in the national legislation of Ukraine: dissertation for obtaining a scientific degree of the doctor of jurisprudence]. Kyiv: Kyiv Taras Shevchenko National University. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, O. (2012). Ponyattya mizhnarodnykh standartiv prav dytyny: teoretychnyy aspekt [The concept of international standards of the rights of the child: the theoretical aspect]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 3 (12), 18-25. [in Ukrainian].
4. Grinchishin, D.G. (ed.) (1988). *Kratkiy tolkovyy slovar' ukrainskogo yazyka: boleye 6750 slov* [Concise Dictionary of the Ukrainian language: more than 6750 words]. Kyiv: Radyans'ka shkola [in Russian].
5. Zhernakov, V.V. (ed.) (2013). *Mizhnarodni sotsialni standarty: navchalnyy posibnyk* [International Social Standards: Tutorial]. Kharkiv: NU «Yurydychna akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». [in Ukrainian].
6. Zapara, S.I. (2011). Do pytannya pro sutnist mizhnarodnoho sotsialnoho standartu [To the question of the essence of the international social standard]. *Aktualni problemy rehulyuvannya vidnosyn u sferi pratsi i sotsialnoho zabezpechennya* [Actual problems of regulation of relations in the field of labor and social security]. Kharkiv: Krosrout, 535-541. [in Ukrainian].
7. Zakharenko, I.S. (2005). *Mezhdunarodnyye standarty prav cheloveka i grazhdanina i sovremennoye rossiyskoye zakonodatel'stvo: konstitutsionno-pravovoy aspekt*: avtoreferat dissertatsii na polucheniye nauchnoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [International standards of human rights of a citizen and modern Russian legislation: constitutional legal aspect: dissertation author's abstract for a scientific degree of candidate of legal sciences]. Saint-Petersburg: Sankt-Peterburgskiy universitet. [in Russian].
8. Latpev, G.S. (2011). *Mezhdunarodnyye standarty sotsial'nogo obespecheniya*: dissertatsiya na polucheniye nauchnoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [International standards of social security: dissertation for the degree of Candidate of Law]. Omsk. [in Russian].
9. Movchan, A.P. (1989). *Osnovnyye printsipy mezhdunarodnogo prava. Printsipy vseobshchego uvazheniya prav cheloveka i osnovnykh svobod. Kurs mezhdunarodnogo prava. V 7 tomakh* [Basic principles of international law. Principles of universal respect for human rights and fundamental freedoms. The course of international law. In 7 volumes]. Moscow: Nauka. [in Russian].
10. Rabinovych, P.M. (2016). Mizhnarodni standarty prav lyudyny: vlastyvoli, zahalne ponyattya, klasyfikatsiya [International human rights standards: properties, general concept, classification]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine], no. 1, 23-29. [in Ukrainian].
11. Rudnyeva, O.M. (2011). *Mizhnarodni standarty prav lyudyny ti yikh rol v rozvytku pravovoyi systemy Ukrainy: teoretychna kharakterystyka*: avtoreferat dysertatsiyi na здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук [International human rights standards and their role in the development of the legal system of Ukraine: the theoretical characteristic: the dissertation dissertation for obtaining the scientific degree of the doctor of jurisprudence]. Kharkiv. [in Ukrainian].
12. Slinko, T.M. (2018). Mizhnarodno-pravovi standarty v haluzi prav lyudyny ta yikh vidobrazhennya v Konstytutsiyi Ukrainy [International legal standards in the field of human rights and their reflection in the Constitution of Ukraine]. *Prava lyudyny i demokratiya*: zbirnyk naukovykh statey [Human Rights and Democracy: a collection of scientific articles]. Kharkiv, 30-34. [in Ukrainian].
13. Stashkiv, B.I. (2011). *Harantiyi prava na sotsialne zabezpechennya*: navchalne vydannya [Guarantees of the right to social security: educational edition]. Chernihiv. [in Ukrainian].
14. Tuchkova, E.G. (ed.) (2017). *Problemy obshchey chasti prava sotsial'nogo obespecheniya*: monografiya [Problems of the general part of social security law: monograph]. Moscow: Prospect. [in Russian].
15. Shemshuchenko, YU.S. (vidp. red.) (2003). *Yurydychna entsyklopediya: V 6 tomakh* [Legal Encyclopedia: In 6 volumes]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Shumylo, M.M. (2012). Mizhnarodni standarty u sferi sotsial'noho zakhystu [International standards in the field of social protection]. *Universytetski naukovi zapysky* [University Scientific Notes], no. 3 (43), 240-249. [in Ukrainian].